

Hirmuhallitsijan urapolku

Frank Dikötter: *How to be a dictator. The cult of personality in the twentieth century.* Bloomsbury 2019.

”Valtio olen minä”, kiteytti aurinkokuningas Ludvig XIV absoluuttisen monarkiansa ja Ranskan suhteen. Yksinvaltiasta oli vastuussa vain Jumalalle, kun hän horjutti aateliston asemaa, kahmi maa-alueita ja vahvisti valtion rakenteita yli 70 vuotta kestäneellä valtakaudellaan. Runoilijat, bardit ja virallinen histo-

riankirjoitus ylistivät hänen mainetekojaan, jotka ikuistettiin loisteli-aaseen arkkitehtuuriin, rintakuviin, patsaisiin, maalauksiin ja medaljonkeihin. Kulut maksettiin ”omas-ta pussista”, jota siirtomaat ja raata-va kansa täyttivät.

Aurinkokuninkaalla oli Versail-les, kun taas Mussolinin ja Hitle-rin visiot koskivat kokonaisia kau-punkeja. Pääkaupunkien Rooman ja Berliinin oli määrä kasvaa ja ku-koistaa Il Ducen ja Führerin nerokuutta ja voimaa ilmentäen. Ko-rean sodan murjoma Pjongjang rakennettiin uudelleen juhlista-maan Kim Il-Sungin suurta johta-juutta. Vastaavia mahtipontisia pa-latsirakennuksia, paraatitorejia ja niille johtavia bulevardeja patsai-neen ja iskulauseineen löytyy jo-kaisesta diktatuurista. Mittakaava myös muistuttaa kansalaisia hei-dän pienuudestaan ja hukuttaa yksilön massaan.

Diktaattorin valta nojaa kult-tiin ja pelkoon. Edellisestä huo-lehtii massiivinen propagandako-neisto, joka hallitsee mediaa ja maisemaa. Tarjolla ovat vain viraliset radiokanavat ja valtion lehti, jossa johtajan valokuva on taitet-tu etusivun ylempään puoliskoon. Tienvarsia ja rakennusten seinä koristavat johtajan valokuvat ja lo-jaaliudesta muistuttavat iskulau-seet, kuten Mussolinin Italiassa: ”Usko, tottele, taistele.” Hitlerin propagandaministeri Göbbelsin sanoin: ”Radio on minun.” Vies-tin sisällön ja jakelukanavien hal-linnan merkitys propagandalle se-littää, miksi vallankaappauksissa – ja vallankumouksissa – tärkeim-piä haltuun otettavia kohteita ovat radio- ja televisioasemat lähetin-torneineen.

Muiden kuin johtajan puolu-een aatteet kielletään. Kansalai-sen tehtävänä on omaksua uu-det viralliset ismit ja ideologia, jota levitetään myös maailmalle. Esimerkiksi Kim Il-Sungin Juche opiskeltiin Suomessakin, ja puna-graniittinen muistolaatta Jyväskylä-läisten toverien vierailusta Pjong-jangissa vuonna 1976 on ikuistettu

Juche-monumentin seinään. Maan isän elämästä ja ajatuksista kerto-vaa kirjallisuutta painetaan mas-soittain, levitetään oppilaitoksiin ja siteerataan työmaapalavereissa ja juhlatilaisuuksissa. Muun muas-sa Mao ja Kim Il-Sung suunnitte-livat pienten punaisten kirjojensa koon siten, että ne mahtuvat työ-läisten pukujen taskuihin. Sieltä ne kaivetaan yksityiskohtien ulkoa opettelua ja pakonomaista kertaa-mista varten. Vaikutusta tehostaa eristä(yty)misen ulkomaailmasta.

Johtajan tärkein inhimillistämisen väline ja imagon vaalija on va-lookuva. Valo- ja elokuvauksen, painotekniikan ja massatuotannon menetelmien kehittyminen ovat helpottaneet diktaattorien, heidän luottokuvaajien ja propagandatoimistojen pyrkimyksiä. Henkilö-kultin tuottajat sommittelevat va-lookuvat huolellisesti ja monistavat otokset postikortteihin, julistei-siin, postimerkkeihin ja jopa saipu-puoihin. Kirjailija George Orwellin luomalla Isoveljelläkin oli kas-vot, jokaisessa kadunkulmassa. 1970-luvun Kambodžassa Veli nu-mero yksi Pol Pot punaisine khme-reineen heräsi hitaasti siihen, että julmuuden tietoinen kasvottomak-si jättäminen nopeuttaa tappiota.

Henkilökultin ja sitä ympäröi-vän poliittisen teatterin painotuk-sia ohjaavat myös palvottavan omat mieltymykset, aktiivisuus ja ulkoiset vaikutteet. Mussolini oli kaikkialla, ja erään arvion mu-kaan hän käytti yli puolet ajastaan imagoaan vaalien. Hitler puoles-taan ei halunnut itsestään pat-saita mutta hioi esiintymistensä yksityiskohtia peilin edessä. Ugan-dan Idi Amin ja Romanian Nikolai Ceaușescu rakastivat mahtiponti-sia arvonimiä.

Fidel Castrosta jäi harvoja vi-rallisia valokuvia ja muuta memo-rabiliaa, koska hän kielsi ne henki-lökulttia välttääkseen. Sen sijaan Castroa ja hänen vallankumouk-sellista (jo tuolloin osittain edes-mennyttä) lähipiiriään ylistettiin sanallisesti oppikirjoissa, medias-sa ja juhlapuheissa. Erityisesti eu-

rooppalaiset Kuuban-kävijät osti-ivat Castron rintakuvia ja pinsejä kovalla valuutalla ja näin ruokkivat laittomia mutta siedettyjä palvon-tamarkkinoita. Yhtäältä yksityis-yritteliäisyyttä ja johtajan toiveen uhmaamista paheksuttiin mutta toisaalta bisnes toi (ja tuo) maa-han kipeästi kaivattua ulkomaan-valuuttaa.

Henkilökultin luomisessa tur-vaudutaan myös taikauskoon ja uskontoon. Esimerkiksi Haitin François Papa Doc Duvalier otti julkiseen hahmoonsa vaikutteita vodoú-uskonnon vaikutusvaltai-sesta hahmosta paroni Samedista, kuolleiden ja hautausmaiden her-rasta. Duvalier myös ruokki huhuja yhteyksistään okkultismiin. Uskon-nollinen tai maaginen vire erot-tuu myös natsien seremonioissa. Varsinkin Latinalaisen Amerikan ja Saharan eteläpuolisen Afrikan dik-tatuureissa despoottit itse ovat us-koneet saavansa apua ihmeparan-tajilta, astrologeilta ja maagisista rituaaleista.

Diktaattorin vallan tukipilareis-ta jälkimmäinen on pelko, joka no-jaa väkivaltaan. Terrorilla on mitä mielikuvituksellisimpia muotoja ja se läpäisee kaiken. Karkeimpaan arsenaaliin lukeutuvat julkiset nöy-ryytykset, kotiarestit, vankilatuo-miot, karkotukset, muilutus, kidut-taminen, katoamiset, teloitukset ja muut ihmisoikeusrikkomukset, jot-ka monissa tapauksissa ovat saa-vuttaneet kansanmurhan mitta-kaavan. Toteutuksesta vastaavat armeija, salainen poliisi ja kuole-manpartiot, jotka nauttivat huo-mattavista eduista esimerkiksi kenraali Augusto Pinochetin Chi-lessä. Duvalierin Tonton Macoute sai nimensä vodoún möröltä, joka nappaa tottelemattomat lapset sakkiiin ja syö heidät aamiaiseksi.

Pelkoa lietsotaan myös hieno-varaisemmin. Isoveli valvoo kaik-kialla ja toimii arvaamattomasti. Koskaan ei voi tietää, kuka ajatte-lee tai tietää mitä, keneen voi luot-taa ja mitä siitä seuraa. Liikkeitäsi voidaan seurata, puhelintasi kuun-nella ja postejasi lukea, mustata ja

hukata. Vieraille pannaan ”päälystakki”, joka kuuntelee puheita ja raportoi niistä – tai sitten ei. Järjestelmä muistaa kaiken, koska kaikki merkitteille pantu tallennetaan – tai sitten ei. Menetelmän vei äärimmillään DDR:n salainen poliisi Stasi, joka loi ihmisten valvontaan kansainvälisen ilmiäntajaverkoston. Epätietoisuus ja pelko saavat ihmiset valvomaan ja sensuroimaan myös itse itseään.

Ennen pitkää hirmuhallitsijain alkaa ahdistaa. Kaikkien maan eläinten ja merten kalojen herran ja Romanian ”Karpaattien neron” kaltaisten yli-ihmistenkäin on pelättävä kansaa, joka jonain päivänä voi saada tarpeekseen ja nousta vastarintaan verenvuodattusta kavahtamatta. On pelättävä myös omaa lähipiiriä: ”Jos minä pääsin valtaan, joku muukin voi päästä, kun vallanhimo ja tyytymättömyys asiain vallitsevaan tilaan saavuttavat lakipisteensä.” Jatkuva varuillaan oleminen ja valehteleminen itselle ja kansalle järkyttävät mielenterveyttä. Yksi alkaa uskoa omaan erinomaisuuteensa, toinen saa raivokohtauksia ja kolmas masentuu. Epäluulo, vainoharhat ja taikausko vaivaavat.

Huolia voi lievittää suosimalla sukulaisiaan hallinnon tehtäviä täytettäessä, Romanian Ceaușescun tapaan. Toinen tapa on haalia ympärilleen keskinkertaisia liehittelijöitä, jotka voi panna kilpailemaan keskenään jakamalla etuuksia mielivaltaisesti ja sitten vaihtaa. Pahimmat kilpailijat on saatettava huonoon vailoon, karkotettava leirille tai maasta tai vietävä teloituskompanian eteen. Tunnettu esimerkki on Josif Stalinin aseman ja näkemykset kyseenalaistaneen Lev Trotskin pakkosiirto Kazakstaniin, sitten karkotus Neuvostoliitosta ja lopulta salamurha Meksikossa. Osa peiyttää valtansa jälkeläiselleen, kuten Haitissa, Pohjois-Koreassa ja Syyriassa on käynyt.

Diktaattorin ja hänen perheensä vauraus kasvaa valtion ja kansan kustannuksella. Maanomis-

tuksen ja tuotannon visionäärinen uudelleen organisointi johti nälänhätiiin niin Pohjois-Koreassa, Etiopiassa, Neuvostoliitossa kuin Kiinassakin. Idi Aminin Ugandassa talouden romutti aasialaisten vähemmistöjen karkottaminen maasta. Toisaalta maa pysähtyy ja taantuu myös siksi, että suuri johtaja on virheetön ja hänen ratkaisunsa ovat täydellisiä. Siten kukaan ei rohkene ehdottaa parannuksia, saati tehdä niitä.

Korruptio ja inflaatio rehoittavat. Kaivosoikeuksia ja kauppasopimuksia vaihdetaan häikäilemättömästi poliittiseen tukeen ja aseisiin. Kylmän sodan jakautuneessa maailmassa Yhdysvallat ja Neuvostoliitto tukivat liittolaisiaan geopolittisten etujensa nimissä väärinkäytöksiin puuttumatta tai niistä hyötyen. Ceaușescu oli ”kommarri, mutta hän oli meidän kommarimme,” tiivistyi Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan arvioissaan Romanian päämiestä.

Kansainvälisistä uutisotsikoista muistetaan myös holtiton tuhlaukset: Filippiinien Ferdinand Marcosin puolison Imeldan tuhansien kenkäparien kokoelma ja Zimbabwen Grace Mugaben hulpeat patsatsit ja liikanimen Gucci-Grace kirvoittanut shoppailu. Keski-Afrikan tasavallassa itsensä aateloineen keisari Bokassa I:n kruunajaiset maksoivat parinkymmentä miljoonaa Yhdysvaltain dollaria.

Diktaattorin paras kaveri on toinen diktaattori. Yksi antaa esikuvan, toinen kilpakumppanin. Kimien satojatuhansia esineitä käsittävissä lahjakokoelmissa Pjongjanga ympäröivillä vuorilla vitriini toisensa jälkeen on täynnä kollegojen lahjoittamaa taidokasta käsityötä jalokivistä, kullasta, hopeasta ja norsunluusta. Muotokuvissa kansanjoukot hurraavat kansanmiehinä esiintyville, asepuikuihin pukeutuneille hirmuhallitsijoilleen. Nämä jakavat toisilleen kunniamerkkejä ja professuureja, ja muistavat heitä nimikkokaduilla ja -aukioilla. Kun raivokkaan kansan tieltä on aika paeta, kollega-

auttaa. Mengistu esimerkiksi sai turvapaikan Zimbabwen Robert Mugabelta paettuaan Etiopiasta keuhkokuumeella 1991.

Loppu on usein nopea ja harvat muistavat hyvällä. Miljoonat itkivät, kun Stalin kuoli. Vain kuukausi hänen hautajaistensa jälkeen hänen nimensä katosi lehdistöstä. Berliinin muurin murruttua vuonna 1989 riemuitsevat kansanjoukot ympäri Itä-Eurooppaa pudottivat maan isien patsaita jalustoiltaan. Patsaiden suurta symboliarvoa osoittaa myös 12-metrinen Saddam Husseinin kaataminen Bagdadissa Firdosin aukkiolla pian sen jälkeen, kun Yhdysvaltain johtamat joukot olivat ottaneet kaupungin haltuunsa keuhkokuumeella 2003. Samasta arvosta kertoo kritiikki, jonka mukaan länsimainen media ei malttanut olla liioittelematta Bagdadissa hurraavan väkijoukon kokoa ja tilaisuus lavastettiin.

Nykyisen mediaympäristön vaikea hallittavuus kiusaa diktaattoreita 2000-luvulla, sanoo Hongkongin yliopiston humanististen tieteiden professori, Kiinaan erikoistunut historioitsija Frank Dikötter. Uusimmassa kirjassaan hän kuvaava 1900-luvun kahdeksan hirmuhallitsijan henkilökultin nousua, tuhoa ja menetelmiä. Valikoima painottaa Eurooppaa ja Aasiaa sekä toisen maailmansodan ja kylmän sodan jyrkkien ideologisten jakolinjojen aikaa. Tämäkin luo kontrastin nykyajalle, jossa jakolinjat ovat epäselvempiä ja ulkovaltojen poliittisen tuen motiivit vähemmän ilmeisiä kuin viime vuosisadalla.

Turkin Recep Tayyip Erdogan, Syyrian Bashar al-Assad ja monet muut kuitenkin osoittavat, että absoluuttinen, häikäilemätön yksinvalta houkuttelee yhä.

PAULIINA RAENTO

Kirjoittaja on professori.